

GLOBAL IQTISODIY XAVFSIZLIK VA KIBERXAVFSIZLIKNING O'ZARO BOG'LIQLIGI

Niyozova Nozanin Bobir qizi

Buxoro Davlat Texnika Universiteti

"Iqtisodiyot va menejement" kafedrası

Xizmat ko'rsatish va raqamlashtirish fakulteti talabasi

nozaninniyoza05@icloud.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada global iqtisodiy xavfsizlik va kiberxavfsizlik o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tizimli tahlil qilamiz. Raqamli iqtisodiyotning tez rivojlanishi, iqtisodiy jarayonlarning onlayn platformalarga o'tishi, bank-moliya sektoridagi tranzaksiyalarning raqamlashtirilishi fonida kiberxavfsizlik milliy va global iqtisodiy barqarorlikning asosiy omili sifatida ko'riladi. Tadqiqotda jahon iqtisodiyotida bo'layotgan kiberhujumlar statistikasi, ularning iqtisodiy yo'qotishlarga ta'siri va davlatlar bilan korporatsiyalar darajasida xavfsizlik strategiyalari o'rganilgan. Maqolada iqtisodiy tizimlar barqarorligini yaxshilash uchun kiberxavfsizlikni global darajada uyg'unlashtirish bo'yicha taklif va yechimlar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Global iqtisodiy xavfsizlik, kiberxavfsizlik, raqamli iqtisodiyot, moliyaviy barqarorlik, kiberhujumlar, ma'lumotlar himoyasi, raqamli tahdidlar, cyber risk management.

XXI asrda iqtisodiyotni raqamlashtirish jarayoni global miqyosda tezlashmoqda. Bank, savdo, energetika, transport va davlat boshqaruvi tizimlarining onlayn formatga o'tishi iqtisodiy jarayonlarning samaradorligini oshirayotgan bo'lsa, yangi xavflarni ham keltirmoqda. Rasmiy statistikaga ko'ra, 2024 yilda kiberjinoyatlar sabab iqtisodiy yo'qotishlar 9.5 trillion AQSH dollariga yetishi mumkin, bu ba'zi davlatlarning YAIMidan yuqori. Ushbu jarayon kiberxavfsizlik masalasini faqat texnik emas, balki global iqtisodiy xavfsizlikning strategik omili sifatida ko'rishga asos yaratadi.

Raqamlashtirish jarayoni iqtisodiy xavfsizlik tushunchasiga yangi komponentlar kiritmoqda. Bu komponentlar orasida ma'lumotlar integriteti, moliyaviy tranzaksiyalar xavfsizligi, infratuzilmaning uzluksizligi, va davlatning raqamli suvereniteti bor. Shunday ekan, iqtisodiy xavfsizlik va kiberxavfsizlik o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tahlil qilish dolzarb ilmiy-amaliy masala hisoblanadi.

1. Global iqtisodiy xavfsizlik tushunchasi va uning zamonaviy talqini

Global iqtisodiy xavfsizlik davlatlar, mintaqalar va xalqaro tizimlarning barqaror rivojlanishini ta'minlaydigan moliyaviy, savdo va texnologik barqarorlik darajasi sifatida izohlanadi.

Bugungi kunda iqtisodiy xavfsizlikni belgilaydigan asosiy omillar:

- milliy moliya tizimining barqarorligi
- energetik mustaqillik
- raqamli infratuzilma ishonchliligi
- xalqaro savdo tizimining uzluksizligi
- axborot resurslari ustidan nazorat

Raqamli iqtisodiyot kuchaygan sari axborot oqimlari iqtisodiy jarayonlarning “yangi nefti”ga aylandi. Kim axborotga egalik qilsa, o’sha iqtisodiy ustunlikka ega bo’ladi.

2. Kiberxavfsizlik global iqtisodiy xavfsizlikning tarkibiy qismi sifatida

Kiberxavfsizlik axborot, texnologik platformalar va raqamli aktivlarni tahdidlardan himoya qilish tizimidir. U iqtisodiy xavfsizlikning yangi qatlamini tashkil etadi.

Kiber tahdidlarning iqtisodiyotga ta’siri:

Tahdid turi	Iqtisodiy oqibat	Misol
Bank tizimiga hujum	Mablag‘ yo‘qotilishi, ishonch pasayishi	2023-yilda 4 mlrd \$ zarar
Ma’lumotlar o‘g‘irlanishi	Tijorat sirlarining	Intellectual Property loss
DDoS-hujumlar	Xizmatlar to‘xtashi → iqtisodiy yo‘qotish	Energetika tizimi ishdan chiqishi
Ransomware	Tizim bloklanadi → to‘lov talabi	1 kompaniyaga o‘rtacha zarar 4.4 mln \$

Kiberhujumlar endi faqat IT-muammolar emas. Ular milliy iqtisodiy xavfsizlikka bevosita tahdid solmoqda.

3. Raqamlashtirish va iqtisodiy xavfsizlik o‘rtasidagi bog‘liqlik

Raqamli iqtisodiyot kengayishi xavfsizlikka bo‘lgan talabni oshirmoqda:

- Moliyaviy operatsiyalarning 85% dan ortig‘i elektron shaklda amalga oshiriladi.
- Xalqaro savdo operatsiyalarining 70% raqamli platformalar orqali yuritiladi.
- Kritik infratuzilmaning 90% IT tizimlariga bog‘langan.

Demak, raqamli tizim to‘xtasa, iqtisodiyot ham to‘xtaydi.

4. Jahon tajribasi: iqtisodiy xavfsizlikni ta’minlashda kiber himoya modeli

Rivojlangan davlatlarda quyidagi yondashuvlar qo‘llanadi:

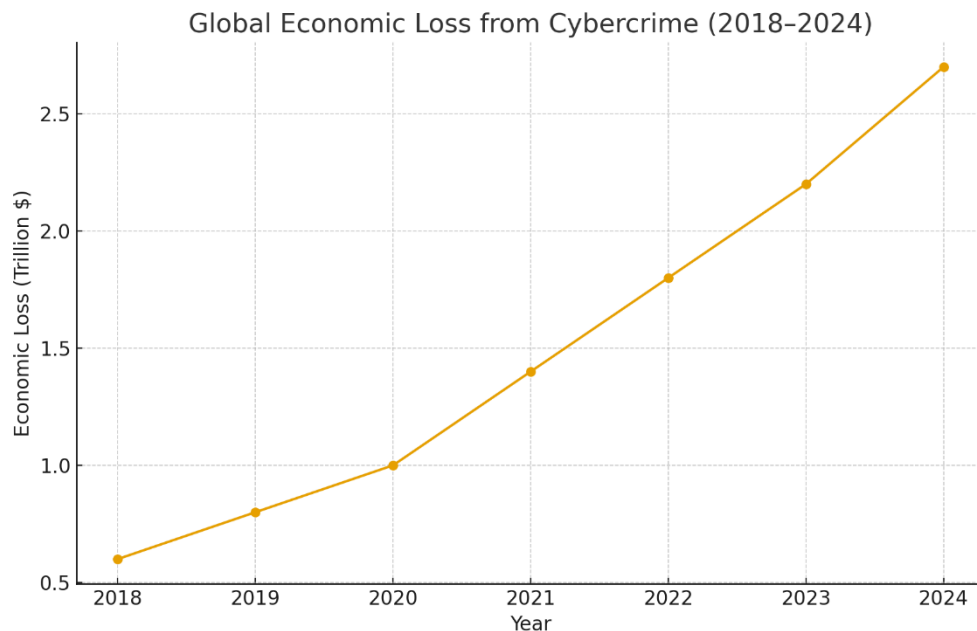
- AQSh *Cyber Defense Framework* – iqtisodiy infratuzilma aktivlarini risk darajasiga ko‘ra segmentatsiyalash.

- Yevropa Ittifoqining GDPR siyosati – ma'lumotlar himoyasi orqali iqtisodiy barqarorlikni saqlash.

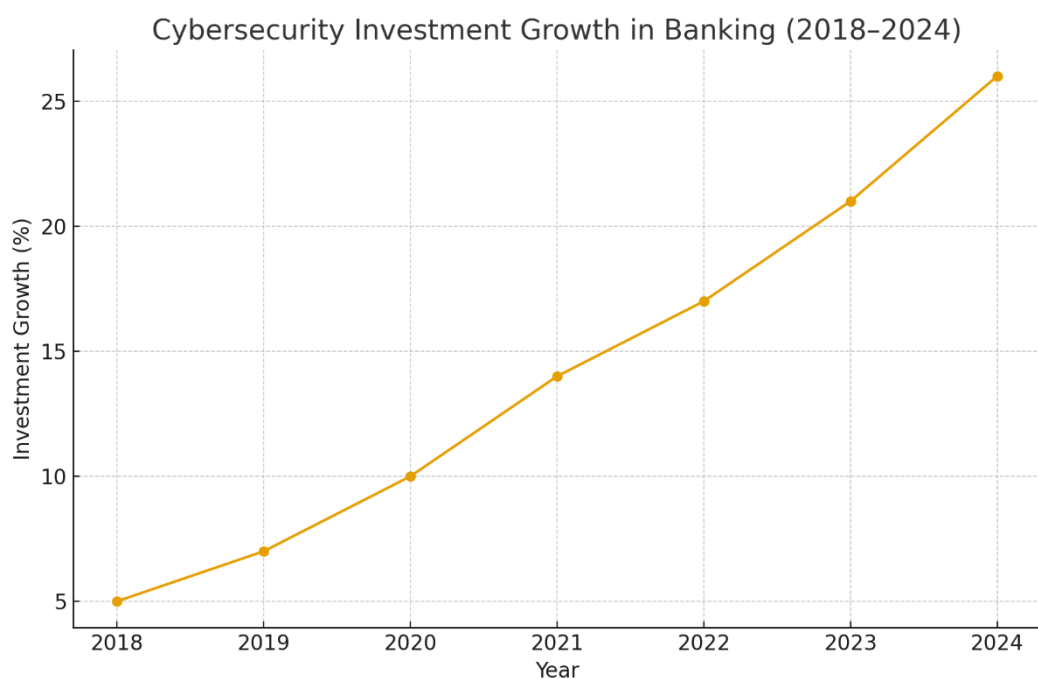
- Janubiy Koreya modeli – Banking, energetika va transport tarmoqlarining yagona kiber nazorat markazi orqali boshqarilishi.

Analiz shuni ko'rsatadi. Kiberxavfsizlik strategiyasi bo'lmagan davlatning iqtisodiy xavfsizligi to'liq bo'la olmaydi.

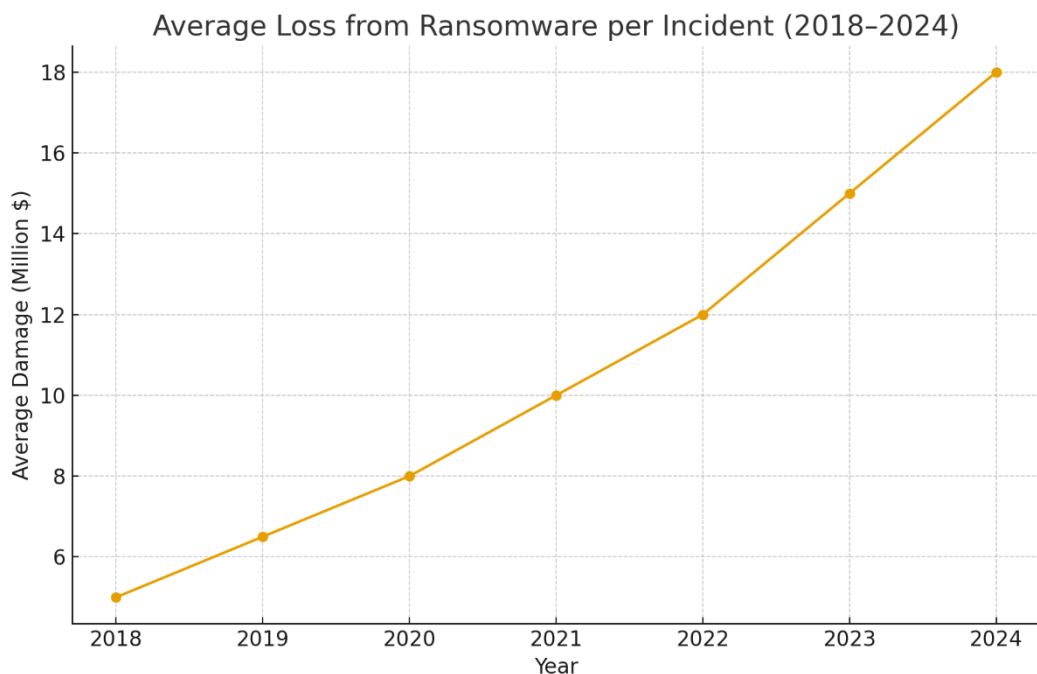
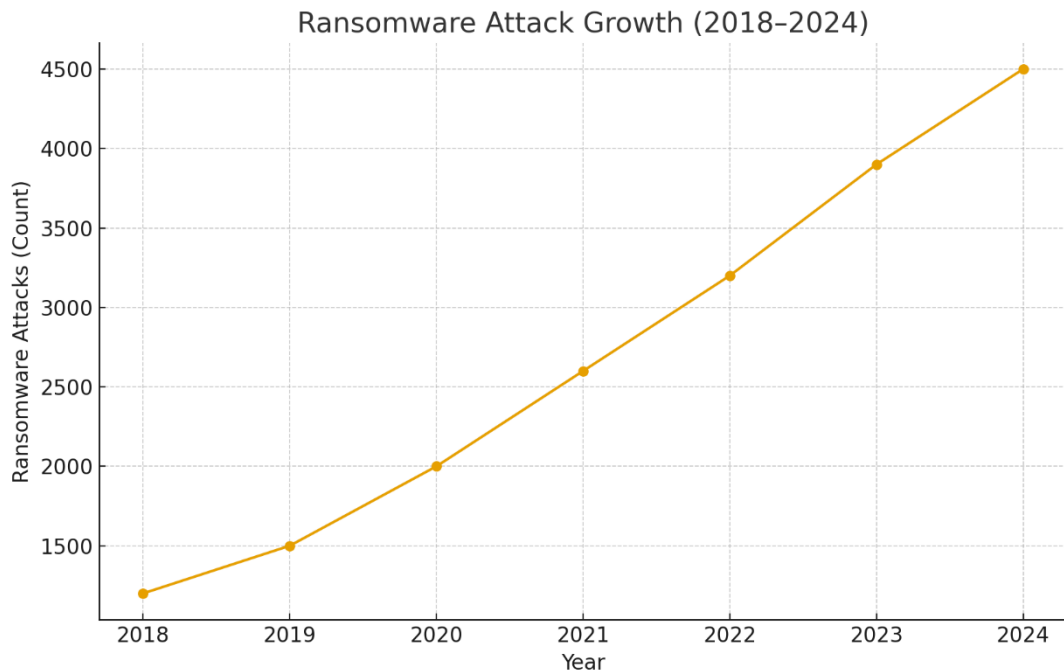
- 2018–2024 yillarda kiberjinoyatlar sabab iqtisodiy yo'qotish (trln \$)

- Bank sektorida kiberxavfsizlik investitsiyalari o'sishi (%)

- Ransomware hujumlari soni va o'rtacha zarar miqdori (mln \$)

Grafiklar ushbu xulosani mustahkamlaydi. Kiberxavfsizlikka investitsiya qilingan 1 dollar iqtisodiyotga oʻrtacha 4–7 dollar zarar oldini olish sifatida qaytadi.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida global iqtisodiy xavfsizlik va kiberxavfsizlik bir-biridan ajralmas tushunchaga aylandi. Kiberhujumlar miqyosi kengaygan sari ularning iqtisodiy oqibatlar ham chuqurlashmoqda. Moliyaviy tizimlar, davlat boshqaruvi, onlayn savdo, transport va energetika infratuzilmasi raqamli texnologiyalarga

tayanadi. Xavfsizliksiz raqamlashtirish - barqaror o'sishsiz iqtisodiyot degan xulosani beradi.

Shu sababdan kiberxavfsizlikni iqtisodiy strategiyaning muhim elementi sifatida ko'rish, transmilliy hamkorlikni kuchaytirish, maxsus CERT markazlarini rivojlantirish va ma'lumotlar himoyasi qonunchiligini takomillashtirish dolzarb vazifa sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1 World Economic Forum. Global Cybersecurity Outlook Report (2024).
2. International Monetary Fund. Digital Economy and Risk Management Survey (2023).
3. OECD. Cybersecurity and Global Trade Integration (2024).
4. The World Bank. Digital Finance Development Indicators.
5. ENISA – European Cybersecurity Agency Annual Review (2023).
6. Interpol Cyberthreat Assessment Report (2024).
7. Sultonov B. (2022). "Raqamli iqtisodiyot va xavfsizlik tizimlari." Toshkent.